

tationes jam essent hinc inde solemniter publicatae. »

157. *Enumerantur duodecim tales casus.* — Quinto possunt denuo testes produci post eorum publicationem in crimine falsi, seu, quando priores testes de perjurio sunt convicti, c. *Sicut nobis*, 9, de *Testib.* Sexto, quando priores attestations fuerunt amissae sine culpa producentis, cap. ult. de *Probation.* atque amplius declarat Speculator loc. cit. n. 12. Septimo, quando agitur inter diversas personas. Publicatio enim testium facta inter partes principales, non impedit, quin tertius comparens pro suo interesse possit alios testes producere. Speculator n. 3; Farinacius, ubi supra, n. 132 et 133, allegans alios. Octavo, quando instantia est perempta: tunc enim testes possunt examinari post publicationem. Farinacius, loc. cit. n. 222, allegans communem. Nono, quando princeps ita mandavit: possunt enim testes post publicationem examinari de expresso jussu aut mandato principis, utpote Papae, vel alterius superiorem non recognoscentis. Speculator, ubi supra, numer. 3; Farinacius, loc. cit. n. 225 et seqq. Decimo, si concedatur restitutio in integrum, ut iterum testes produci valeant, c. *Auditis*, 3. De *in integrum restitut.*

158. *Enumerantur duodecim tales casus.* — Undecimo, post publicationem attestatum possunt testes produci de consensu partium: quia possunt cedere juri sibi quaesito, c. *Si diligenti*, 12, de *Foro competent.* Abbas c. *Fraternitatis*, n. 4, in 16. Limitat. de *Testib.*; Gailus, lib. I. *Practic.* observat. 105, n. 13 et alii. Atque istud ampliatur ad receptionem testium, factam post publicationem eorum parte non opponente: talis enim receptio non est ipso jure nulla; adeoque probant testes sic recepti ex consensu saltem tacito alterius partis, nisi contra exceperit. Farinacius ubi supra, n. 182, allegans alios. Duodecimo, quando agitur de dubiis testium dispositionibus declarandis: potest enim iudex ex officio (non vero ad instantiam partis, altera contradicente) interrogare testes post publicationem, si quid obscure dixerunt, quandocumque sibi visum fuerit, usque ad probationem sententiae, utpote ante quam causa sumari debet, c. *Cum Joannes*, 10, juncta Glossa *¶. Postquam de Fide instrument.* Farinacius d. quaest. 75, n. 239, cum aliis. Tacentur brevitatis gratia caeterae fallentiae, apud praedictos auctores videndae; nam praemissae sunt principales.

159. *Conclusio in causa quid, et quomodo fiat?* — Quæritur III. Utrum post conclusionem in causa possint recipi novae probationes, et quando? Ubi praenotandum, quod « conclusio in causa » nihil aliud sit, quam renuntiatio ulteriorum probationum, et allegationum faciendarum, una cum submissione ad sententiam iudicis excipiendam; prout notat Glossa in c. *Cum dilectus*, *¶ Conclusum*, et Abbas ibidem n. 8, de *Fide instrument.* et alii. Ac potest fieri vel expresse, nempe verbis, vel litteris; puta si partes in ultima sua scriptura adjungant, quod hisce in causa concludere, seque ad sententiam submittere velint: vel tacite, si nimirum partes nulla facta formali renuntiatione simpliciter a probationibus desistant, et a iudice sententiam postulent. Engel, tit. de *Sentent. et re judicat.* n. 1.

160. *An, in iudicio summario vel ordinario requiratur de necessitate?* — Solum adde, quod conclusio in causa in iudicio summario de necessitate non requiratur. Clem. *Sæpe contingit.* § fin. de *Verb. signif.* Imo etiam in iudicio ordinario, seu pleno, ea non est de substantia, sed solum de consuetudine; ac proinde, si omittatur, non vitatur processus. Abbas in c. *Cum I.* et A. n. 12, et Felinus ibid. de *Sentent. et re judicat.*; Maranta, part. VI *Speculi aurei*, tit. de *Conclusionem in causa*, n. 9, citans alios. His praenotatis

161. *Post eam regulariter non admittuntur novae probationes.* — Resp. I. Regula est, quod post conclusionem in causa non amplius super eisdem articulis sint examinandi testes, neque admittendae novae probationes per instrumenta, vel hujusmodi; sed sit ferenda sententia secundum allegata, et probata. Ita Glossa. et Abbas in c. *Cum dilectus*, n. 8, de *Fide instrument.*; Farinacius, quaest. 75, de *Testibus*, n. 257; Menochius, de *Arbitrar. judic.* lib. I, quaest. 35, n. 1; Maranta part. VI *Speculi aurei*, tit. de *Instrument. productione*, n. 47, et alii passim. Idque desumitur ex c. *Juravit*, 6, h. t. juncta Glossa fin. et melius ex cit. c. *Cum dilectus*, 9, de *Fide instrument.* ubi probationes per instrumenta dicuntur semper admittendae, « antequam sit conclusum in causa, » et consequenter non amplius post conclusionem in causa. Id ipsam probatur etymologia hujus verbi: « Conclusio in causa: » per hanc siquidem, ut ipsum nomen importat, partes sive expresse, sive tacite, ulteriori probationi renuntiant, seque ad sententiam submitunt. Hinc, ut loquitur

Mascardus, de *Probat.* quaest. 17, proem. n. 44. Conclusio in causa partibus os obstruit, et claudit, ut probationibus nullus amplius relinquatur locus.

162. *Saltem super eisdem articulis, bene tamen super novis.* — Additur notanter in conclusione, « super iisdem articulis. » Nam super novis articulis, etsi pendeant ex veteribus, bene possunt aliae probationes admitti, arg. c. *Fraternitatis*, de *Testib.* et c. *Cum Joannes*, § penult. de *Fide instrument.* estque in simili jam dictum supra n. 150.

163. *Dantur tamen plures casus, in quibus admittuntur novae probationes post conclusionem in causa. Ut in causa criminali, praesertim capitali, pro defensione rei.* — Resp. II. Etsi praemissa conclusio regulariter procedat, dantur nihilominus complures casus, in quibus ipsa fallit, et admittuntur novae probationes etiam post conclusionem in causa. Ita communis; et probatur inductione. Sic quippe sit primo in causis criminalibus, praesertim capitalibus: nam, quando agitur de causa capitali, tunc ad defensionem rei possunt etiam post factam in causa conclusionem recipi testes, et probationes ad innocentiam defendendam. Ita habetur in l. *Unius facinoris*, § *Cogniturum*, ff. de *Quæstionib.* ibi: « Ne ii, qui defendendi sunt, subitis accusatorum criminibus opprimantur, defensionem quocumque tempore postulante reo negari non oportet. » Bartolus in l. I, § fin. ff. de *Quæstionib.*; Mascardus, cit. quaest. 17, n. 45; Jul. Clarus in *Practic. crimin.* lib. V, § fin. quaest. 61, n. 2 et 6, allegans communem. Idque potest fieri non solum ex officio iudicis, sed etiam ad instantiam partis, ne innocens injuste opprimatur, ac vita privetur. Pirhing tit. de *Testib.* n. 232; Farinacius, de *Testibus*, tit. VIII, q. 75, n. 420 et alii.

164. *In causis beneficiaribus.* — Fallit deinde conclusio in causis beneficiaribus; nam in his etiam post factam in causa conclusionem admittuntur probationes; idque propter periculum animarum, et ne quis per surreptionem ad dignitatem ecclesiasticam ascendat. Mascardus loc. cit. n. 47, allegans Rotam decis. 1, et decis. 2, de *Testib.* in novis.

165. *In causis matrimonialibus, et quibus?* — Atque hoc ipsum est dicendum in causis matrimonialibus. nam ob idem periculum animarum, seu ne conjuges legitime copulati separentur: etiam post publicatas attestations, et conclusionem in causa, recipiuntur testes, aliaeque probationes pro valore ma-

trimonii jam contracti militantes. Quinimo ipsamet etiam sententia contra matrimonium contractum lata nunquam transit in rem judicatam, sed quocumque tempore revocatur falsitate probata, c. *Lator*, 7, et c. *Consanguinei*, 11, de *Sentent. et re judicat.* Secus tamen est dicendum de matrimonio contrahendo: nam ibi probato impedimento, et publicatis attestationsibus, alii testes desuper non admittuntur; cum nullum subsit periculum animarum, si aliqui non contrahant, arg. c. *Juravit*, 6, juncta Glossa *¶. Partibus*, h. t.

166. *In confessione partis et probatione per rei evidentiam, seu ocularem inspectionem. Probatio per inspectionem ocularem est privilegiata in multis, et potest semper fieri.* — Fallit ulterius data conclusio in propria partis confessione, in ejus praedictum facta: hæc enim etiam post conclusionem in causa est recipienda. Maranta, part. VI *Speculi aurei*, tit. de *Conclusionem in causa*, actu 15, n. 5, citans Baldum in rubric. c. de *Probation.* Idem dicendum de probatione per rei evidentiam, et inspectionem ocularem; cum ista probatio sit privilegiata in multis, et nunquam censeatur exclusa, semper fieri possit: quia est fortior probatio de mundo. Card. Tuschus litt. P. concl. 776, n. 1; Jason l. *De perjurio*, n. 3, ff. de *in litem jur.* ac quocumque probationis genus longe superat. Maranta, loc. cit. n. 6, allegans alios; et concordant dicta superius n. 91.

167. *In probatione juramenti suppletorii antea petiti.* — Similiter probatio juramenti suppletorii, etiamsi in causa conclusum fuerit, potest admitti, dummodo ante ipsam conclusionem petita fuerit, arg. l. *Generaliter*, § I, c. de *Jurejurand.* ac declarat fusius Jason in *Repetit.* l. *Admonendi*, n. 318, ff. de *Jurejur.* et sequitur Maranta, loc. cit. n. 4, et Mascardus d. quaest. 17, n. 56.

168. *In testibus, et instrumentis de novo repertis.* — Limitatur insuper dicta regula in testibus, atque instrumentis de novo repertis, seu quos quis tempore conclusionis in causa producere non poterat, arg. c. *Pastoralis*, 4, de *Exception.* Ubi istud in simili conceditur de exceptionibus de novo exortis, vel ad alicujus notitiam pervenientibus, quæ possunt proponi etiam post terminum a iudice praefixum. Ita Gailus lib. I. *Practic.* observat. 107, n. 10; Farinacius, de *Testibus*, quaest. 75, n. 260 et 262, allegans alios.

169. *Item accedente magna æquitate.* — Limitatur rursus eadem regula ob magnam

æquitatem: quia post conclusionem in causa potest iudex ex magna æquitate admittere testes, aliasque novas probationes. Menochius de Arbitrar. judic. lib. I, quæst. 35, n. 22; Farinacius, cit. quæst. 73, n. 272, pluresque alii ab his citati. Accedit Socinus, tract. de Fallentiis, reg. 403, fallent. 35, dicens, quod, quando subest aliqua justa causa, tunc subveniat per restitutionem in integrum ex clausula generali, per l. I, ff. Ex quibus causis major, etc.

170. Atque ex officio iudicis. Quo ad iudicem nunquam censetur conclusum in causa. — Limitatur tandem eadem regula in iudice: quia quoad iudicem nunquam censetur conclusum in causa; atque ideo ex officio post conclusionem in causa potest partes examinare, testesque interrogare, ac recipere pro informatione, ulterioremque probationem partibus injungere; ut c. Cum Joannes. 10. § Ad hoc autem. de Fide instrument.; Fagnanus in c. Qualiter. il. 2, n. 67, de Accusat. Jason in d. Repetit. l. Admonendi, n. 62. ff. de Jurejur. citans Angelum consil. 295; Farinacius d. quæst. 73, n. 266; Gailus cit. lib. I. Practic. observat. 107, n. 5, allegans alios, et addens, ita quotidie in Camera observari; et concordant proxime dicenda in simili n. 177. Tacentur nonnullæ aliæ limitationes, apud citatos auctores videndæ.

171. Probationes elapso termino ad probandum concessio, an possint admitti altera parte invita? Loquendo de termino peremptorio per legem, vel statutum præfixo ad probandum, nequit id fieri. — Queritur IV. Utrum probationes elapso termino ad probandum concessio, adhuc possint admitti, etiam invita altera parte? Resp. I. Loquendo de termino peremptorio per legem, vel statutum præfixo ad probandum, tunc eo elapso, ac parte altera contradicente, novæ probationes audiri non possunt, nisi probato justo impedimento. Ita Abbas in c. Cum in tua. n. 14, et Innocentius ibid. Qui matrimonium accusare poss.; Felinus c. Licet causam, n. 47, h. t.; Mascardus, de Probat. concl. 1236, n. 43, allegans alios. Idque desumitur ex l. Quinquaginta. et l. Scire oportet. § Consequens. ff. de Excusat. tutor. ubi post lapsum quinquaginta dierum, qui dantur tutori ad se excusandum, quis amplius non auditur; et si secus fiat, sententia inde consequens non valet. Accedit ratio: quia terminus legis ad probandum est præfixus cum magna causæ cognitione, et per se principaliter, velites nimium protrahantur;

ergo nequit per iudicem invita altera parte prolongari: nam, « quæ contra jus sunt, debent utique pro infectis haberi, » juxta reg. 64 juris in 6 cum concordantiis.

172. Nisi probato justo impedimento. — Additur tamen, « nisi probato justo impedimento. » Tali enim impedimento probato potest quis audiri post dictum terminum: ut l. Ob commissa. c. ad Leg. Jul. De adulteris, ubi merito reipublicæ causa absentis non currit tempus ad accusandum de adulterio uxorem per leges præfixum. Concordat textus in leg. ultim. ff. de Decretis ab ordine faciend. ubi ignorantia excusat ab incurrenda poena legis, utpote statuta adversus scientes. Abbas, Felinus, ubi supra, et alii.

173. Loquendo autem de termino per hominem præfixo, si res adhuc sit integra potest illud fieri. — Resp. II. Nihilominus, quando terminus ad probandum est præfixus tantum ab homine (nimirum a iudice) non autem a lege vel statuto, possunt, si res adhuc sit integra, et iudici expedire videatur, secundum canonicam æquitatem admitti novæ probationes, et admittæ valent, etiam termino illo elapso, ac non obstante partis contradictione. Ita Glossa in Clem. Sæpe contingit. § Non obstante. de Verb. signif. Innocentius, Abbas, Felinus, ubi supra, et Mascardus cit. concl. 1236, n. 1 et 2, ac n. 11, et seqq. una cum aliis, quos copiose allegat; quamvis non pauci etiam oppositum teneant, pariter ab eodem Mascardo, n. 3 et seqq. citati.

174. Idque probatur. — Conclusio hæc desumitur ex c. Consuluit. 21, de Offic. delegat. ubi iudex non obstante termino peremptorio, quem assignaverat, potest partem non comparentem æquitate suadente expectare in diem sequentem; idem ergo dicendum in proposito. Concordat c. Si tibi absentis. 17, de Præbend. in 6, et textus notabilis in l. Mancipiorum, ff. de Optione legata: ubi si datur alicui terminus ad eligendum servum sibi legatum, hoc etiam elapso potest fieri electio talis servi, dummodo jus adversarii non sit factum deterius. Accedit ratio, simulque disparitas inter terminum a lege, et terminum ab homine præfixum: quia fortior est dispositio legis ad excludendum, quam dispositio hominis: nam lex, utpote per superiorem, et magna cum deliberatione pro communi bono condita, non suppletur per iudicem veluti inferiore: sed bene iudex supplet factum proprium: atque ideo terminus legis non potest prorogari; prout

in simili de decem dierum spatio ad appellandum concessio dicitur in c. Quod ad consultationem. 15, de Senter. et re judicat. et c. Concertationi. 8, de Appellation. in 6.

175. Secus, si res amplius non sit integra. — Additur notanter in conclusione, « si res adhuc sit integra. » Nam secus dicendum, si res amplius non sit integra: ut puta, quia ex mora probationum alteri parti grave damnum emerit; aut testes, quos tunc producere potuisset, interea mortui fuerunt, arg. cit. l. Mancipiorum, et c. Mora. 25, de Reg. juris, in 6. Idemque dicendum, si iudex instantiam partis adversæ jam pronuntiasset, talem fuisse contumacem in termino, ac de cætero super tali articulo non amplius esse audendum. Felinus, cit. n. 17; Mascardus ubi supra, n. 30, et alii.

176. Cautela pro advocatis quoad propositum. — Atque ideo cautela datur advocatis; ut elapso termino ad probandum, vel quid aliud faciendum peremptorie assignato, et adversario id non præstante intra terminum præfixum, accusent ejus contumaciam, ut iudex ad constantem ipsorum petitionem pronuntiet, eum fuisse contumacem. Quanquam iudex non statim teneatur ita pronuntiare, ob dicta in conclusione.

177. Solvitur instantia. — Nec obstat, quod terminus a iudice assignatus, sit peremptorius: et quod ex lapsu ipsius videatur alteri parti jus quæsitum, sicque non possit eo per iudicem amplius privari; prout fieret, si iste post lapsum dicti termini peremptorii adhuc admitteret probationes partis adversæ. Resp. enim cum Mascardo, cit. conclus. 1236, n. 14, terminum dici peremptorium dumtaxat quoad partes, seu quatenus pars negligens ex se, et ex jure suo non potest petere, quod suæ probationes post terminum peremptorium elapsum admittantur: nisi forsitan ei succurratur per beneficium restitutionis in integrum: non autem terminum illum dici peremptorium quoad iudicem. Unde iudex motus æquitate, potest quidem probationes quasi ex gratia adhuc admittere: non tamen ad instantiam partis jam exclusæ tenetur id facere; prout uberius jam fuit dictum supra, tit. XIV, de Dolo et contumacia, § I, n. 68, et seqq. Et per hoc patet etiam ad alteram instantiam: nam ex lapsu termini peremptorii solum censetur parti innocenti jus quæsitum respectu alterius partis; non vero respectu iudicis, utpote in cuius arbitrio est, suadente æquitate novas probationes post lap-

sum ipsius admittere, si voluerit. Aliæ objectiones, harumque solutiones, videantur supra cit., tit. XIV, § 2, n. 72, et seqq.

§ VII.

DE RESTITUTIONE IN INTEGRUM ADVERSUS OMISSAM PROBATIONEM, HUIUSQUE EFFECTIBUS.

178. Restitutio in integrum adversus omissam probationem datur Ecclesiæ, et minorenni, si graviter lædatur. — Queritur I. an, et qualiter ecclesiæ, vel minori competat restitutio in integrum adversus omissas probationes? Resp. I. Quando minorennis, vel ecclesiæ graviter læsa fuit ex omissione necessariarum probationum pro obtinenda causa, tunc ei conceditur beneficium restitutionis in integrum. Ita communis. Idque loquendo de minorenni, habetur expressum in l. Minor. 37, ff. de Minorib. illis verbis: « Minor viginti quinque annis omissam allegationem per in integrum restitutionis auxilium repetere potest. » Ubi Glossa § Allegationem. per hanc intelligit tum exceptionem dilatoriam vel peremptoriam, tum probationem omissam. Loquendo autem de ecclesiâ, id ipsum habetur in c. Auditis. 3, de in integrum restitut. ubi post conclusionem in causa, propter necessariam (ut asserebat) probationem omissam, utraque ecclesiâ, utpote fungens jure minoris, æquitate suadente, restitua fuit contra reliquam ad faciendam probationem antea omissam: ne alterutra pars propter hujusmodi negligentiam, gravi jactura lædatur.

179. Ita ut restituatur etiam contra aliam ecclesiâ, vel minorem. — Atque hoc ampliatur, ita quod ecclesiâ graviter læsa non solum restituatur contra privatum; ut cap. I. De in integrum restitut. Sed etiam contra aliam ecclesiâ; haud obstante, quod hæc pariter sit privilegiata, cit. c. Auditis, eod. ac notat Abbas ibid. n. 8. et Layma n. 6. cum aliis. Sicut et minor damnum passus restituitur adversus alium minorem, l. Verum. § Item queritur. ff. de Minorib. estque uberius dictum, lib. I, tit. XLI. De in integrum restitut. § II, n. 42, et seqq.

180. An pariter possit restitui ad productionem testium post publicationem attestationum. — Ampliatur id ipsum ad productionem testium post publicatas attestationes. Si enim ecclesiâ, vel minor, non probavit intentionem suam, sicque graviter lædi deberet succumbendo in causa; tunc per viam restituti-